

УДК 902"652":378.4(477.83-25)(091)

АНТИЧНА АРХЕОЛОГІЯ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Анастасія БАУКОВА

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра археології та спеціальних галузей історичної науки,
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна

Стаття присвячена історії упровадження та розвитку у Львівському університеті такого напрямку історичних досліджень, як антична (класична) археологія. Науковці навчального закладу приділяли значну увагу вивченню різноманітних музейних колекцій, брали участь у розкопках відомих античних пам'яток, формували принципи та напрями досліджень античної спадщини. Значну увагу приділено висвітленню маловідомих сторінок практичної археологічної діяльності, внеску співробітників та студентів Львівського університету у вивчення середземноморської античної цивілізації.

Ключові слова: антична (класична) археологія, антикознавці, Львівський університет, кафедра класичної археології, греко-римська культура, розкопки.

Вивчення історії греко-римської матеріальної та духовної культури є важливою складовою освітнього процесу будь-якого поважного навчального закладу. Львівський університет має значні здобутки не тільки у теоретичному, а й у практичному дослідженні античної спадщини. У багатьох публікаціях з історії Львівського університету порушувалося питання діяльності кафедри класичної археології, процесу формування традицій вивчення та популяризації здобутків античної цивілізації. Вагомий внесок у вивчення цього питання належить львівським археологам Наталії Білас, Наталії Булик, декільком польським дослідникам. Беззаперечно, важливим є те, що до їхніх публікацій, передовсім робіт Н. Білас, залучено значний обсяг архівних матеріалів. Однак археологія греко-римського часу у цих розвідках розглядалась побіжно, під кутом зору розвитку археології загалом. В іншого роду повідомленнях висвітлено внесок окремих дослідників, без деталізації етапів формування методичної та теоретичної бази європейської античної археології. Саме цим зумовлена потреба публікації пропонованої статті.

Львівський університет, незважаючи на певну віддаленість від так би мовити "класичних" регіонів поширення античної культури, був помітним центром вивчення греко-римської історії. Окрім теоретичних досліджень, значну увагу тут приділяли практичній античній археології (за тогочасною термінологією – "класичній"). Дослідження та популяризація античної спадщини відбувались шляхом ознайомлення з колекціями європейських музеїв та участі у розкопках античних пам'яток. Відповідно до тенденцій розвитку європейської науки, археологічна колекція Львівського університету вже наприкінці XIX ст.

налічувала значну кількість античних матеріалів. Більше того, вони не були просто збіркою: їх активно використовували у навчальному процесі. Н. Білас пише, що вже 1893 р. “зібрання наукових засобів для викладання філологічно-археологічних предметів” було реорганізовано у кабінет класичної археології під керівництвом Людвіка Цвіклінського¹. На утримання кабінету з Відня виділяли спеціальні кошти. Збірка охоплювала чотири відділи: предмети та публікації археологічного змісту; фотографії та малюнки пам’яток античного (давньокласичного) мистецтва; копії предметів стародавнього мистецтва; відділ доісторичної археології. Використовуючи предмети колекції, Л. Цвіклінський щоп’ятниці проводив заняття з класичної археології для слухачів філософського факультету. Постає цього науковця є прикладом розвитку тогочасної археології: надзвичайний професор класичної філології, згодом – ректор Львівського університету, Л. Цвіклінський цікавився й греко-римською археологією. У 1876 р. він від імені Берлінської Академії наук брав участь у розкопках у Римі, а 1878 р. відвідав місця розкопок у Греції; у 1882 р. вивчав пам’ятки на Півдні Італії та на Сицилії. Саме здобуті знання стали основою лекцій професора. Крім того, він опублікував низку статей про успіхи класичної археології, зокрема, про роботи Генріха Шлімана (“Генріх Шліман і його наукові відкриття”², “Гомер, Шліман та Мікени. Спогади про подорож Грецією”³ та ін.).

Однією зі заслуг Л. Цвіклінського є заснування у 1894 р. часопису про античну культуру “*Eos*” (його публікують дотепер)⁴. Серед учнів цього професора був Пьотр Беньковський, котрий під керівництвом Л. Цвіклінського 1888 р. захистив докторат. Наголосимо, що П. Беньковський є першим польським археологом, який досліджував античну середземноморську цивілізацію. Він був членом Наукового товариства у Львові, опублікував понад 150 праць, головню про зображення варварів в античному мистецтві та про античну скульптуру загалом. Згодом, працюючи у Ягеллонському університеті Кракова, П. Беньковський сформував свою наукову школу.

Потреба підготовки кваліфікованих спеціалістів та прагнення долучитись до вивчення античних старожитностей спонукала до створення у Львівському університеті спеціальної кафедри, яка спеціалізувалася на класичній археології. Новостворену на філософському факультеті у 1905 р. кафедру класичної

¹ Білас Н. Археологічна наука у Львівському університеті (XIX – 30-ті роки XX ст.) / Наталія Білас // Археологічні дослідження Львівського університету. 2005. Вип. 8. С. 56.

² *Ćwikliński L.* Henryk Schliemann i jego odkrycia naukowe / Ludwik *Ćwikliński* // Biblioteka Warszawska. 1891. T. 1. S. 483–502; *Ćwikliński L.* Henryk Schliemann i jego odkrycia naukowe / Ludwik *Ćwikliński* // Biblioteka Warszawska. 1891. T. 2. S. 56–77.

³ *Ćwikliński L.* Homer, Schliemann i Mykeny. Wspomnienia z podróży do Grecyi / Ludwik *Ćwikliński* // Przegląd Polski. 1879. T. 54. N 14. S. 319–363.

⁴ Лех Я. З історії польсько-українських зв’язків в археології (кінець XVIII ст. – 1939 р.) / Я. Лех // Археологічні дослідження Львівського університету. 2006. Вип. 9. С. 32.

археології та праісторії очолив видатний археолог Кароль Гадачек (1873–1914)⁵. У 1903 р. цей учений габілітувався на підставі праці про стародавні застібки, віднайдені у басейні Дністра. Того ж року опубліковано його монографію з історії античної ювелірної справи⁶. Загалом, К. Гадачек був визнаним авторитетом у наукових колах: дійсний член Археологічного інституту у Відні, член-кореспондент Академії умінь у Кракові та член її Комісії дослідження історії мистецтва, науковий співробітник Музею ім. Дзедушицьких у Львові, т. зв. цісарсько-королівський консерватор праісторичних пам'яток⁷.

Очолена К. Гадачеком кафедра становила єдиний навчально-науковий підрозділ окремої однойменної спеціалізації (навчального відділення) “Класична археологія та праісторія”. Її студенти отримували теоретичну підготовку та практичні навички із застосуванням найновіших досягнень тогочасної науки. Серед лекційних курсів К. Гадачека були: “Вступ до археології”, “Грецька цивілізація перед Гомером”, “Одяг і зброя стародавніх греків і римлян”, “Грецька архітектура”, “Грецькі мистецькі промисли”, “Грецька скульптура IV ст.”, “Розквіт грецької скульптури”, “Фідій та його школа”, “Поліклет та його школа”, “Окремі стародавні скульптури”, “Елліністична скульптура”, “Грецький живопис”, “Боги у грецькому мистецтві”, “Мистецтво Римської імперії”, “Єгипетське мистецтво”, а також “Археологія Центральної та Східної Європи”, “Епохи металу в праісторії Польщі”, “Огляд розкопок на землях давньої Польщі”. К. Гадачек керував ще й археологічним семінаром (на ньому студенти аналізували твори Філострата Старшого, описи Дельф та Афін Павсанія (на основі його праці “Опис Еллади”), уривки з творів окремих римських авторів, орнаментацию грецьких ваз, барельєфи римських саркофагів тощо)⁸.

Наголосимо, що при кафедрі класичної археології та праісторії діяв й окремий підрозділ наукового спрямування, очолений К. Гадачеком – Археологічний інститут (професор був його єдиним працівником й лише у 1914 р. йому призначили помічника – Валенти Сагана)⁹.

⁵ *Лаврецький Р.* Гадачек (Hadaczek) Кароль / Роман Лаврецький // *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*: в 2 т. Львів, 2011. Т. I: А–К. С. 315.

⁶ *Hadaczek K.* Der Ohrschmuck der Griechen und Etrusker / Karl Hadaczek. Wien, 1903.

⁷ С. К. Uniwersytet imienia cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1912/1913. Lwów, 1912. S. 26–27.

⁸ С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1910/1911. Lwów, 1910. S. 14; Program wykładów w półroczu letnim 1910/1911. Lwów, 1911. S. 14; Program wykładów w półroczu zimowym 1911/1912. Lwów, 1911. S. 14–15; Program wykładów w półroczu letnim 1911/1912. Lwów, 1912. S. 14; Program wykładów w półroczu zimowym 1912/1913. Lwów, 1912. S. 14–15; Program wykładów w półroczu letnim 1912/1913. Lwów, 1913. S. 14; Program wykładów w półroczu zimowym 1913/1914. Lwów, 1913. S. 15; Program wykładów w półroczu letnim 1913/1914. Lwów, 1914. S. 16; Program wykładów w półroczu zimowym 1914/1915. Lwów, 1914. S. 15.

⁹ С. К. Uniwersytet imienia cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1910/1911. Lwów, 1910. S. 41; Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1911/1912.

Отже, як бачимо з тематики охарактеризованих курсів, на початку ХХ ст. класична археологія у Львівському університеті перебувала на перетині таких наук, як класична філологія, історія стародавнього світу, історія античного мистецтва. Як наслідок, ця галузь археології вивчала, здебільшого, викопні твори античних митців та епіграфічні знахідки, а не матеріальну культуру загалом. Подібна ситуація спостерігалась і в європейській археологічній науці. З усіх ділянок приватного та суспільного життя стародавніх греків та римлян, на початок ХХ ст. найкраще вивченими були поховальні звичаї, адже поховання супроводжувались значними знахідками мистецьких творів та написів. Проте вже у перші десятиліття минулого століття відбулася поступова зміна акцентів. Запровадження досягнень науки і техніки дозволили археологам виявляти нові городища, укріплення та інші пам'ятки, складати карти окремих об'єктів та регіонів. Змінилася й методика проведення археологічних робіт. Можна виокремити також спільні віхи формування майбутніх археологів-антикознавців. Аналіз біографій львівських учених, зокрема Л. Цвіклінського, свідчить, що їхній науковий шлях, як правило, розпочинався з вивчення класичної філології та через дослідження античної культури призводив до зацікавлення власне археологією.

Новий період у розвитку античної археології у Львівському університеті розпочався у роки Першої світової війни. На самому її початку, 19 або 21 грудня 1914 р., загинув К. Гадачек¹⁰. Після смерті вченого, керівництво Львівського університету намагалося знайти гідного претендента, який би очолив засновані професором кафедру класичної археології та праісторії, а також Археологічний інститут (зокрема, заняття на навчальному відділенні “Класична археологія та праісторія”, яке продовжувало існувати на філософському факультеті, у 1915/1916 н. р. не проводили¹¹, а посада директора Археологічного інституту була вакантною¹²). Лише у 1916 р. новим професором-археологом Львівського університету став Едмунд Булянда (1882–1951)¹³.

Цей учений народився у Кракові, був випускником Ягеллонського університету (докторат захистив у 1908 р.). Впродовж 1907–1913 рр. стажувався у наукових установах та університетах Відня, Мюнхена, Парижа, Лондона, Неаполя, Афін,

Lwów, 1911. S. 40–41; Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1912/1913. Lwów, 1912. S. 42–43; Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1913/1914. Lwów, 1913. S. 42–43; Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1914/1915. Lwów, 1914. S. 45.

¹⁰ *Лаврецький Р.* Гадачек (Hadaczek) Кароль. С. 315.

¹¹ С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1915/1916. Lwów, 1915. S. 16; Program wykładów w półroczu letnim 1915/1916. Lwów, 1916. S. 14.

¹² С. К. Uniwersytet imienia cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1915/1916. Lwów, 1916. S. 51.

¹³ С. К. Uniwersytet imienia cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1916/1917. Lwów, 1917. S. 34.

Флоренції, Сицилії, подорожував Західною Африкою та Малою Азією. Після габілітації (1913) Е. Булянда працював приват-доцентом Ягеллонського університету¹⁴.

До сфери наукових зацікавлень ученого належали антична археологія та історія стародавнього мистецтва. Дослідник брав участь у розкопках на території Рима та Афін, Малої Азії, зокрема, в Ефесі. У 1913 р. Е. Булянда захистив докторат з галузі класичної археології. Тому саме йому, як знаному археологу-практику, зрештою запропонували очолити відновлену кафедру класичної археології Львівського університету (з 1916 р. вона існувала саме під такою назвою). На посадах надзвичайного (1916–1920) та звичайного (1920–1939) професора кафедри класичної археології Е. Булянда брав участь у публікації збірок античних матеріалів з фондів польських музеїв (три томи “*Corpus Vasorum Antiquorum*”); у 1934 р. опублікував монографію “Етрурія та етруски”¹⁵.

Розуміючи важливість безпосереднього дослідження античних пам’яток, Е. Булянда докладав зусиль для участі студентів кафедри у закордонних розкопках, що сприяло їхньому ознайомленню з найновішими методиками пошуку та дослідження античних пам’яток. Окрім цього, львівські антикознавці прагнули популяризувати досягнення тогочасної науки серед широкого загалу. З цією метою огляди результатів розкопок стародавніх цивілізацій публікували на сторінках часописів “*Palestry*” та “*Filomata*”, редагованих відомим дослідником античності Ришардом Ганшинцем.

За Е. Булянди розпочалось реформування практичних занять з археології: вони стали поділятися на т. зв. археологічні вправи та археологічний семінар. Що ж до лекційних курсів професора для студентів навчального відділення “Класична археологія”, то на початках його роботи у Львівському університеті вони охоплювали такі теми: “Грецька архітектура” (1916/1917 н. р.)¹⁶, “Грецька скульптура”, “Археологія (Предмет, завдання, методи)”, “Римська епіграфіка (військові написи)” (1917/1918)¹⁷, “Історія та топографія Риму”, “Фідій і Поліклет” (1918/1919)¹⁸, “З історії грецької релігії”, “Нарис первісної історії Європи”, “Живопис Помпей” (1919/1920)¹⁹, “Грецька скульптура IV ст.”, “Стародавній

¹⁴ Погоральський Я. Булянда (Bulanda) Едмунд Ян / Ярослав Погоральський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2011. Т. I: А–К. С. 250–251.

¹⁵ Bulanda E. Etrurja i Etruskowie / Edmund Bulanda. Lwów, 1934.

¹⁶ С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letniem 1916/1917. Lwów, 1917. S. 16.

¹⁷ С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowiem 1917/1918. Lwów, 1917. S. 16; Program wykładów w półroczu letniem 1917/1918. Lwów, 1918. S. 16.

¹⁸ С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowiem 1918/1919. Lwów, 1918. S. 16–17.

¹⁹ Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowiem 1919/1920. Lwów, 1919. S. 14; Program wykładów w półroczu letniem (3-cim trymestrze) 1919/1920. Lwów, 1920. S. 15.

театр” (1920/1921)²⁰, “Нарис історії римського мистецтва”, “Класична археологія”, “Грецькі трагіки у світлі стародавнього мистецтва”, “Полігнот” (1921/1922)²¹, “Історія грецької скульптури”, “Грецька скульптура (продовження)”, “Археологічні дослідження у XVIII–XIX ст.” (1922/1923)²².

Як бачимо, курсів з доісторичної археології Е. Булянда фактично не читав. Тому керівництво Львівського університету прагнуло залучити до викладання ще одного професора-археолога. Так, у 1921/1922 н. р. в університеті розпочав працю професор Леон Козловський, який спеціалізувався з доісторичної археології та праісторії польських земель. У третьому триместрі 1921/1922 н. р. для студентів навчального відділення “Класична археологія” він прочитав лекційні курси “Найдавніші осілі народи на польських землях”, “Огляд доісторичних пам’яток Східної Малопольщі”, а також провів перші заняття т. зв. праісторичного семінару²³. Проте вже з наступного навчального року Л. Козловський проводив заняття не для “класичних археологів”, а для студентів навчального відділення “Антропологія та етнологія” (яке через це у 1923 р. змінило назву на “Антропологія, етнологія, праісторія”)²⁴.

У 1930-х роках Е. Булянда читав студентам, які спеціалізувалися з класичної археології, такі лекційні курси: “Елліністична та римська скульптура” (1930/1931), “Історія римського мистецтва”, “Нарис латинської епіграфіки” (1931/1932), “Атика та Афіни”, “Головні проблеми латинської епіграфіки” (1932/1933), “Історія культури етрусків”, “Окремі розділи латинської епіграфіки” (1933/1934), “Егейська культура”, “Нарис римської епіграфіки” (1934/1935), “Грецька архаїчна скульптура”, “Окремі питання латинської епіграфіки” (1935/1936–1937/1938), “Грецька скульптура V–IV ст.”, “Нарис латинської епіграфіки” (1938/1939). Після габілітації, у 1930–1932 рр. лекції для студентів навчального відділення “Класична археологія” читав також доцент Казімеж Міхаловський (“Вступ до класичної археології”, “Грецький і римський портрет”), а у 1934/1935 н. р. лекційний курс “Акрополь за Перикла” прочитав відомий філолог-класик, звичайний професор Станіслав Вітковський. Щодо практичних занять, то їх Е. Булянді допомагали проводити асистенти очоленого ним Інституту класичної археології: “нижчі

²⁰ Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w 1 i 2 trymestrze roku akademickiego 1920/1921. Lwów, 1920. S. 15.

²¹ Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze – roku szkolnego 1921–1922. Lwów, 1921. S. 22; Program wykładów w 3 trymestrze roku akademickiego 1921–1922. Lwów, 1922. S. 17.

²² Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze I i II roku akademickiego 1922–1923. Lwów, 1922. S. 26; Program wykładów w trymestrze III roku akademickiego 1922–1923. Lwów, 1923. S. 19.

²³ Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w 3 trymestrze roku akademickiego 1921–1922. Lwów, 1922. S. 17.

²⁴ Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze I i II roku akademickiego 1922–1923. Lwów, 1922. S. 26, 31.

археологічні вправи” – Іван Старчук, “вищі археологічні вправи” – Казімеж Маєвський. Останній з 1937/1938 н. р., уже як доцент, самостійно проводив для студентів лекційні й практичні заняття (“Вступ до класичної археології”, “Афінський акрополь (топографія та архітектура)”, “Кікладська культура”, “Провінційно-римські імпорти на землях Польщі (лекція разом з вправами)”, “Навчання грецькому мистецтву та культурі у середній школі (лекція разом з вправами для кандидатів учителі класичної філології та історії середніх шкіл)”)²⁵.

На щойно згаданому Інституті класичної археології варто зупинитися докладніше. Спершу він, за традицією від часів К. Гадачека, називався “Археологічний інститут”, проте незабаром був переіменований на Інститут класичної археології. Цей підрозділ наукового спрямування спершу знаходився у своєму старому приміщенні на вул. Св. Миколая, 4 (нині М. Грушевського, 4), а у другій половині 1920-х років був переміщений до будівлі Львівського університету на вул. Маршалковській, 1 (нині Університетська, 1)²⁶. З початку 1920-х років Інститут класичної археології почав активно розвиватися (відзначимо, що при ньому, зважаючи на практичні потреби у наочності, організували навіть фотолабораторію). Окрім посади директора (Е. Булянди), для підрозділу запровадили посади асистентів. На початках їх обійняли Зоф’я Кристіна Віслоцька та Яніна Орушувна, які були студентками філософського факультету. У 1921–1923 рр. замість З. К. Віслоцької молодшим асистентом інституту працював студент Єжи Кульчицький, а з 1923 р. цю посаду обіймав абзольвент Казімеж Міхаловський (у другій половині 1920-х років працював старшим асистентом). Натомість Я. Орушувна залишалася на асистентських посадах (молодшого, згодом – старшого асистента) в Інституті класичної археології впродовж багатьох років²⁷. У 1930-х роках асистентські посади в інституті обіймали К. Маєвський (старший асистент), І. Старчук (молодший асистент, з 1933 р. – старший асистент, з 1935 р. – ад’юнкт), Роман Петеленз-Лукаевич (старший асистент-волонтер), Аліна Ходачек та Євгеніуш Конік (заступники асистента)²⁸. Саме на основі працівників Інституту класичної

²⁵ Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930–1931. Lwów, 1930. S. 32; Program wykładów na rok akademicki 1931–1932 i skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów, 1931. S. 47; Program wykładów oraz skład Uniwersytetu w roku akad. 1932/33. Lwów, 1932. S. 46–47; Spis wykładów na rok akad. 1933/34. Lwów, 1933. S. 47; Spis wykładów na rok akad. 1934/35. Lwów, 1934. S. 45; Spis wykładów na rok akad. 1935/36. Lwów, 1935. S. 48; Spis wykładów w roku akademickim 1936/37. Lwów, 1936. S. 51; Spis wykładów w roku akademickim 1937/38. Lwów, 1937. S. 52; Spis wykładów w roku akademickim 1938/39. Lwów, 1938. S. 53.

²⁶ С. К. Uniwersytet imienia cesarza Franciszka I we Lwowe. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1916/1917. Lwów, 1917. S. 52.

²⁷ Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku szkolnym 1920–1921. Lwów, 1921. S. 27, 31; Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1921/1922 i 1922/1923. Lwów, 1923. S. 54; Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1923/1924 i 1924/1925. Lwów, 1924. S. 37; Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1927/1928. Lwów, 1927. S. 49.

²⁸ Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931–1932 i skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów, 1931. S. 153; Program wykładów

археології формувалася Львівська школа античної археології Е. Булянди. Головними напрямками дослідження її представників була історія матеріальної та духовної культури середземноморських цивілізацій епохи еллінізму. При цьому львівські антикознавці традиційно акцентували увагу на вивченні античного мистецтва.

Охарактеризуємо певні віхові моменти біографій представників наукової школи Е. Булянди.

Казімеж Міхаловський (1901–1981) почав працювати у Львівському університеті у 1924 р. Його вважають найбільшою “зіркою” серед вихованців Е. Булянди²⁹, хоча це доволі спірне питання (наприклад, у спогадах про батька, донька І. Старчука зазначає, що у некролозі Е. Булянди його учнями названі К. Маєвський та І. Старчук³⁰). Як уже зазначалося, спершу К. Міхаловський обіймав асистентські посади в Інституті класичної археології, а після габілітації, упродовж 1929–1933 рр., працював приват-доцентом кафедри класичної археології. Його наукова діяльність проходила переважно за кордоном: К. Міхаловський відвідав більшість великих музеїв Німеччини, Франції, Данії, Великої Британії, Італії, Греції, брав участь у розкопках в Афінах та на Криті. Під час “львівського” періоду наукової діяльності, учений підготував дослідження про тему Ніобідів у грецькому мистецтві та про античні портрети з о. Делос. З 1930 р. він очолив кафедру класичної археології Варшавського університету. Відзначимо, що наприкінці 1930-х років учений переклав польською мовою науково-популярну працю Вільяма Генрі Боултона “Романтика археології” (“*The Romance of Archeology*”), у передмові до видання зазначивши, що класична археологія – наука “наступальна”, а позиція держави залежить від того, чи веде вона дослідження античних пам’яток за кордоном³¹. К. Міхаловський – учений світового масштабу, що долучився до відкриття багатьох античних пам’яток, вважається засновником польської археологічної місії в Єгипті (очолював першу археологічну експедицію до Єгипту 1937 р.) та нубіології*. Також він керував роботами в Едфу, Тель-Атрибі, Александрії в Єгипті, Пальміри в Сирії, Фараса в Нубії, активно публікував звіти та ілюстровані огляди про окремі пам’ятки.

oraz skład Uniwersytetu w roku akad. 1932/33. Lwów, 1932. S. 147; Skład Uniwersytetu w latach akad. 1933/34 i 1934/35. Lwów, 1934. S. 67; Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1935/36. Lwów, 1935. S. 66; Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1936/37 i 1937/38. Lwów, 1937. S. 72; Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39. Lwów, 1938. S. 67.

²⁹ Лех Я. З історії польсько-українських зв’язків в археології... С. 40

³⁰ Старчук О. Спогади про батька / Оксана Старчук // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. 2006. Вип. 10. С. 330.

³¹ Przedmowa tłumacza // Boulton W. H. Wieczność piramid i tragedja Pompei. Warszawa, 1939. S. II.

* Нубіологія – комплексна археологічна наука, яка вивчає історію, культуру, релігію, мистецтво, мову, письмо, літературу, археологічні пам’ятки та інші аспекти стародавньої цивілізації півдня Єгипту та півночі Судану.

Казімеж Міхаловський

Едмунд Булянда

Казімеж Маєвський

Іван Старчук

У міжвоєнний період на кафедрі класичної археології працював також видатний археолог-історик античних цивілізацій Казімеж Маєвський (1903–1981). Упродовж 1922–1927 рр. він навчався на гуманітарному факультеті Львівського університету, згодом працював на різних посадах в Інституті та на кафедрі класичної археології: від молодшого асистента (1928) до приват-доцента (1939). Наголосимо, що у 1939/1940 н. р. К. Маєвський очолив на новоствореному історичному факультеті Львівського університету кафедру історії стародавнього світу (стародавньої історії), на якій, окрім нього, працювали Микита Думка, Дон Люстгаус і Маркіян Смішко³².

Сферою наукових зацікавлень К. Маєвського були егейська, грецька та римська цивілізації; він викладав історію Стародавньої Греції та низку спецкурсів. Учений був членом Польського філологічного товариства, Львівського товариства праісторії та Паризького товариства дослідження культури старосередземноморського басейну, автором кількох публікацій з крито-мікенської тематики (найголовніша – “Кікладська фігурна пластика. Генеза та розвиток форм”³³), а також першого польського університетського підручника з історії егейської культури. У 1929 р. К. Маєвський захистив дисертацію про роль танців в егейській культурі. На початку 30-х років ХХ ст. він стажувався в університетах Німеччини, Австрії, Болгарії, Франції, Румунії та Туреччини, брав участь у розкопках на теренах Греції та Криту. Володіючи матеріалом з історії античних цивілізацій, К. Маєвський звернув увагу на зв’язки кікладської пластики з енеолітичною пластикою балканських і причорноморських культур, зокрема й трипільської³⁴. Він започаткував дослідження римських імпортованих матеріалів з території Речі Посполитої. Ця тема була тісно пов’язана з ширшою проблематикою – римсько-варварськими зв’язками. Відомо, що К. Маєвський продовжував вивчати ці питання і в часи роботи у Львівському відділенні Інституту археології АН УРСР (1940–1941, 1944–1945), створивши мапи поширення римських імпортованих предметів, серед яких: “Найдавніші амулети та фігурки на західних областях УРСР”, “Бронзові посудини, імпортовані на територію західних областей УРСР (римські)”, “Глиняні посудини (римські)”, “Римські скляні посудини”, “Римські предмети для прикраси тіла”, “Римські фібули”, “Скарби римських монет” (назви мап подано в авторському варіанті). Про обсяг матеріалів, залучених К. Маєвським, може свідчити те, що впродовж п’яти місяців 1941 р. для нього було накреслено 194 таблиці/схеми/мапи³⁵. Результатом

³² Архів Львівського національного університету імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 1, спр. 405, арк. 5–6, 19, 21, 44, 56, 58; спр. 410, арк. 1, 4, 7–8, 11–12, 17–18.

³³ *Majewski K.* Figuralna plastyka Cykladzka. Geneza i rozwój form / Kazimierz Majewski. Lwów 1935.

³⁴ *Гурба Я.* Казимір Маєвський – польський дослідник трипільської культури / Ян Гурба // Археологічні дослідження Львівського університету. 2005. Вип. 8. С. 163.

³⁵ *Ситник О.* Львівська археологічна школа у період потрясінь і випробувань (1939–1951) / Олександр Ситник // Археологічні дослідження Львівського університету. 2006. Вип. 9. С. 111.

цих досліджень стали доповіді на конференціях Інституту археології АН УРСР та Львівського відділення Інституту археології АН УРСР (1941). Згодом, у другій половині 1940-х років, К. Маєвський опублікував у Вроцлаві підготовлені у Львові “Дослідження трипільської культури”³⁶ та “Римські імпорти на слов’янських землях”³⁷. Відзначимо також, що у роки Другої світової війни учений завідував археологічним відділом Львівського історичного музею.

К. Маєвський також залишив помітний слід у світовій класичній археології. Після від’їзду зі Львова, він працював у Вроцлавському та Варшавському університетах, продовжуючи вивчення проблеми римських імпорту. Деякий час був працівником польського Міністерства освіти та мистецтв, заступником директора Шльонського музею у Вроцлаві, заснував Польське археологічне товариство (1945). У 1953 р. учений організував й очолив Інститут історії матеріальної культури Польської Академії наук (нині – Інститут археології та етнології ПАН). З 1954 р. керував кафедрою класичної археології Варшавського університету. До сфери наукових зацікавлень К. Маєвського у повоєнний період входили найдавніші періоди польської історії та вивчення грецької матеріальної культури.

Характеризуючи античну археологію у Львівському університеті, не можна оминати увагою постать археолога та знавця античного мистецтва Івана Старчука (1894–1950), який працював на кафедрі класичної археології у 1930–1939 рр., а у радянський період – на кафедрі історії стародавнього світу та археології. Учений був у наукових відрядженнях у Туреччині (1931), Греції, на Криті, у Болгарії, Угорщині (1931, 1935), Великій Британії, Німеччині (1933)³⁸. Європейське визнання він здобув після дослідження та публікації про античні скульптури, зокрема, про вівтар на честь римської богині миру Пакс (*Ara Pacis Augustae*), споруджений після тріумфального повернення імператора Августа з Іспанії та Галлії у 13 р. до н. е.³⁹ (Відзначимо, що на Першій науковій сесії Львівського державного університету імені Івана Франка, що відбулася наприкінці січня – на початку лютого 1941 р., І. Старчук виголосив доповідь, присвячену саме цій темі – “Жертва Енея на “*Ara Pacis*” Августа в Римі”⁴⁰). Знання та досягнення І. Старчука стали передумовою того, що у роки Другої світової війни він обіймав посаду професора Львівської богословської академії. Останнім часом діяльність І. Старчука активно вивчає Богдан Гринюка⁴¹.

³⁶ *Majewski K. Studia nad kultura trypiłską / Kazimierz Majewski. Wrocław, 1947.*

³⁷ *Majewski K. Importy rzymskie na ziemiach śląskich / Kazimierz Majewski. Wrocław, 1949.*

³⁸ *Білас Н. Археологічна наука у Львівському університеті... С. 67.*

³⁹ *Starczuk J. Ornament roślinny na Ara Pacis Augustae / Jan Starczuk. Lwów, 1937; Starczuk J. Zum Figurenfries der Ara Pacis Augustae / Jan Starczuk. Leopoli, 1938.*

⁴⁰ Програма праць I-ої наукової сесії Львівського державного університету ім. Івана Франка. 29.I.–3.II.1941 р. Львів, 1941. С. 1–2 (Фонди Музею історії Львівського національного університету імені Івана Франка).

⁴¹ *Гринюка Б. Внесок Івана Старчука у заснування Археологічного музею Львівського університету (1940–1941 рр.) / Богдан Гринюка. Режим доступу: http://nauka.uagate.com/wp-content/uploads/2014/03/3_Grinyuk_2014_03_28_08_55_20_369.pdf*

У 1938 р. в Інституті класичної археології Львівського університету як заступник асистента почав працювати Еугеніуш Конік (1914–2002). Роком раніше було опубліковане його перше дослідження про фризи Парфенону⁴², що засвідчило науковий талант молодого ученого, й стимулювало Е. Булянду узяти його на роботу до інституту. Зауважимо, що навіть під час німецького полону Е. Конік брав участь у заняттях, які проводив для ув'язнених професор К. Міхаловський. У повоєнні роки Е. Конік став професором Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні та Вроцлавського університету⁴³.

До сфери наукових інтересів асистента Інституту класичної археології Львівського університету Єжи Кульчицького належали питання побуту стародавніх римлян. Зазначимо, що згодом, у 1947 р., у першому томі польського видання “*Archeologia*” він опублікував велику статтю про меблі римського періоду⁴⁴.

Цікавим епізодом з історії античної археології, до якого дотичні колишні викладачі Львівського університету, стала повоєнна польсько-радянська наукова співпраця. Так, К. Міхаловський у другій половині 50-х років ХХ ст. очолив польський загін спільної радянсько-польської археологічної експедиції, що розкопували рештки античного Мірмекія (Керченський півострів). Цей факт є доволі унікальним та промовистим явищем в історії археології радянського часу. Розкопки тривали усього два сезони (у 1956 та 1957 рр.), хоча були розраховані на декілька років. Польська сторона (її загін складала вісім науковців) значною мірою фінансувала експедицію. Результати першого року роботи схвально оцінили на засіданні відділу археології Ленінградського відділення Інституту історії матеріальної культури. Зокрема, у протоколі зазначалось, що “*спільні із закордонними вченими роботи успішно сприяють обміну досвідом археологічних робіт між двома державами, що сприятливо позначається на встановленні міжнародних культурних зв'язків*”⁴⁵.

У 1956 та 1957 рр. керівник Боспорської археологічної експедиції відвідав кілька міст Польщі, виступав із доповідями, у Національному музеї Варшави відбулись виставки матеріалів з розкопок Мірмекія. Однак у 1958 р. така

[25.06.2014]; *Гринюка Б.* Іван Старчук – учень Вільної академії мистецтв та мистецької школи Олекси Новаківського (до 120-ліття з дня народження) / Богдан Гринюка. Режим доступу: <http://nauka.uagata.com/wp-content/uploads/2013/11/Grynyuk.pdf> [25.06.2014].

⁴² *Konik E.* Pheidiasa fryz partenoński / Eugeniusz Konik // *Przegląd Klasyczny*. 1937. Т. III. S. 361–376.

⁴³ *Kowalski H.* Lublin ośrodkiem badań nad historią starożytną (1918–2010) / H. Kowalski // *Świat starożytny, jego polscy badacze i kult panującego* / Pod red. L. Mrozewicza i K. Balbuzy. Poznań, 2011. S. 50.

⁴⁴ *Kulczycki J.* Praformy mebli na obszarze Europy / Jerzy Kulczycki // *Archeologia*. Wrocław, 1947. Т. I. S. 43–93.

⁴⁵ Научный архив Института истории материальной культуры РАН (далі – НА ПМК РАН), ф. 312 (Институт истории материальной культуры. Управленческая документация), 1956, спр. 323, арк. 35.

співпраця з невідомих причин різко обірвалась. Цікаво, що польські археологи все ж приїхали до Криму, однак потім були терміново відкликані додому. Крапкою цієї польсько-радянської співпраці став візит у грудні 1958 р. до Ленінграда К. Маєвського, який безрезультатно висловлював побажання продовжувати спільні дослідження⁴⁶. Цей учений, ще працюючи у Львівському історичному музеї, 1940 р. обговорював із Лазарем Славіним можливість проведення спільної археологічної експедиції в Ольвії. Вона була запланована на літо 1941 р., але не відбулась через початок військових дій на території України. Згодом, у другій половині 1950-х рр., група польських археологів під керівництвом К. Маєвського декілька років поспіль усе ж працювала в Ольвійській експедиції Л. Славіна. У фондах Наукового архіву Інституту археології НАН України зберігається переписка між Л. Славіним та К. Маєвським. Ці листи, крім іншого, містять цікаву інформацію про соціально-економічні умови в СРСР у другій половині 1950-х років. Наприклад, К. Маєвський, обговорюючи питання забезпечення майбутньої експедиції, писав: “...візьмемо із собою і цукор, і чай, каву та сигарети⁴⁷”.

У розкопках в Ольвії, у групі під керівництвом К. Маєвського, брали участь такі знані польські антикознавці, як Зоф'я Ганшинець (Гансінець), Людвіга Пресс, Стефан Парницький-Пуделко, Євгеніуш Конік, Александра Вонсович, Тадеуш Завадзький, Збігнев Табаш та інші. Польські археологи мали змогу працювати на пам'ятці лише на один сезон довше, ніж їхні колеги на території Мірмекія. У 1959 р. до Президії Польської Академії наук прийшов лист з Академії наук СРСР, у якому йшлося, що польські археологи не можуть брати участь у радянських розкопках в Ольвії. Натомість було надано дозвіл приїхати до Москви, Ленінграда та Києва для вивчення колекцій археологічних музеїв⁴⁸. Наслідком цих перипетій стало те, що К. Міхаловський активізував роботи Польського Центру середземноморської археології, організувавши у 1959 р. його каїрську філію, а К. Маєвський з початку 1960-х років спричинився до розкопок римського провінційного укріпленого табору Нове (*Novae*, сучасне с. Стклен, Свіщовсько) в Болгарії.

Після війни, з усіх дослідників-антикознавців міжвоєнного часу у Львові залишився працювати лише І. Старчук. Він продовжував читати курс “Археологія Греції та Риму”, однак теоретичні дослідження перейшли у нову площину марксистсько-ленінської ідеології, а класична практична археологія занепала, поступившись місцем дослідженню пам'яток інших періодів. Зокрема, ще на початку 40-х років ХХ ст. І. Старчук, під впливом Ярослава Пастернака, почав досліджувати слов'янські та давньоруські пам'ятки (передусім Галич і

⁴⁶ НА ІМК РАН, ф. 312, 1958, спр. 444, арк. 137.

⁴⁷ Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України (далі – НА ІА НАНУ), ф. 17 (Славін Л. М.), спр. 15а, арк. 1170.

⁴⁸ НА ІА НАНУ, ф. 17, спр. 15а, арк. 1169.

Пліснесько). Посилювало занепад античної археології й те, що через зміну політичної ситуації, багато вчених виїхали зі Львова, а археологи-практики полишили викладацьку ниву. Наслідком цього стало об'єднання кафедр історії стародавнього світу й археології з кафедрою історії середніх віків у кафедрі історії стародавнього світу і середніх віків (упродовж 1949–1971 рр. нею керував видатний антикознавець Іван Вейцківський⁴⁹) і посилення медієвістичного напрямку у дослідженнях її співробітників.

Згідно нових вимог, вчені університету в радянський період розробляли питання соціальної боротьби в античному світі (Іван Вейцківський, Олександр Бандровський), різні аспекти історії Херсонесу (Ігор Лісовий), викладали курс “Археологічні дослідження стародавньої Греції та Риму” (І. Лісовий) тощо⁵⁰. Важливою віхою у розвитку античної археології став посібник “Вивчення античності у Чехословацькій Соціалістичній Республіці”⁵¹. З початку 90-х років ХХ ст. успіхи антикознавства у Львівському університеті пов’язані з науково-дослідною діяльністю Олександра Бандровського, Олега Петречка, Василя Рудого. Останній упродовж багатьох років викладав курс “Антична археологія” для студентів, які спеціалізувались з археології, опублікувавши 2005 р. навчальний посібник⁵². Важливо, що у навчальному процесі використовуються експонати Археологічного музею Львівського університету (створений 1967 р.). Частина експозиції змальовує основні риси матеріальної культури міст-держав Північного Причорномор’я, зокрема Херсонеса та Ольвії. Зауважимо, що у фондах музею є також невелика, однак репрезентативна, збірка римських імпорту, виявлених на західноукраїнських землях. Таким чином, можна вивчати особливості поширення античних впливів на матеріальну культуру населення України впродовж майже тисячолітнього періоду. На межі століть робились спроби відновити практику участі студентів Львівського університету в розкопках античних пам’яток. З початку 2000-х років студенти-археологи щорічно беруть участь у археологічних дослідженнях Тіри. Також студенти Львівського університету були учасниками міжнародної українсько-польської експедиції з дослідження римського міста-фортеці Ілурат. Участь у цих роботах спонукає студентів поглиблювати свої знання з історії античного світу, працювати над науковим темами та оприлюднювати їхні результати.

⁴⁹ Його авторству належать, зокрема, такі праці: *Вейцківський І.* Зовнішня політика країн Західного Середземномор’я в 264–219 рр. до н. е. / Іван Вейцківський. Львів, 1959; *Вейцківський І.* Джерела вивчення історії повстань рабів у другій половині II ст. до н. е. в Силіції та Італії / Іван Вейцківський // Вісник Львівського університету. Серія історична. 1970. Вип. 6. С. 96–103.

⁵⁰ *Бандровський О.* Вивчення історії стародавнього світу у Львівському університеті / Олександр Бандровський // Археологічні дослідження Львівського університету. 2005. Вип. 8. С. 119.

⁵¹ *Лісовий І.* Вивчення античності в Чехословацькій Соціалістичній Республіці: навч. посібник для студентів спец. “Історія” / Ігор Лісовий. Київ, 1989.

⁵² *Антична археологія: тексти лекцій / Укладач Василь Рудий.* Львів, 2008.

Отже, антична археологія у Львівському університеті має тяглі та славні традиції. Цю навчальну дисципліну викладали досвідчені археологи-практики, вчені зі світовим ім'ям та вагомими здобутками у галузі вивчення історії та культури греко-римського світу. Сфера наукових зацікавлень співробітників Львівського університету була доволі широкою: від дослідження культури Греції та Риму до вивчення історії західноукраїнських земель в античну добу. Однак спрямування сфери зацікавлень польської та української античної археології у другій половині ХХ ст. суттєво змінились і віддалились. Так, польські дослідники, як правило, зосереджують свою увагу на вивченні якоїсь конкретної проблеми життєдіяльності античної людини (питання побуту, гігієни, певних обрядів тощо). Зі свого боку, українські науковці досліджують більш загальні питання соціальної історії чи матеріальної культури. Однак, перелік прізвищ антикознавців та вагомі здобутки їхньої наукової діяльності у галузі вивчення греко-римської історії та культури дозволяють говорити про формування Львівської школи античної археології з акцентом на ролі Львівського університету в цьому процесі.

ANCIENT ARCHEOLOGY IN LVIV UNIVERSITY

Anastasia BAUKOVA

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of Archeology and Special Branches of Historical Science
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

The article is devoted to the history of the introduction and development of the area of historical research as ancient (classical) archeology at Lviv University. It shows achievements of individual staff and departments. Lviv scholars have paid considerable attention to the study of foreign and domestic museum collections, participated in the excavation of the famous ancient monuments, formed the principles and directions of researches of ancient heritage. Special attention is paid to the little-known pages of practical archaeological activities, contribution of students and collaborators Lviv University in study of Mediterranean Ancient civilization.

Key words: ancient (classical) archeology, classical scholars, Lviv University, the Chair of Classical Archaeology, Greco-Roman culture, the excavations.

АНТИЧНАЯ АРХЕОЛОГИЯ ВО ЛЬВОВСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

Анастасия БАУКОВА

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра археологии и специальных отраслей исторической науки
ул. Университетская 1, Львов 79000, Украина

Статья посвящена истории внедрения и развития во Львовском университете такого направления исторических исследований, как античная (классическая) археология. Ученые учебного заведения уделяли большое внимание изучению различных музейных коллекций, участвовали в раскопках известных античных памятников, формировали принципы и направления исследований античного наследия. Значительное внимание уделено освещению малоизвестных страниц практической археологической деятельности, вклада сотрудников и студентов Львовского университета в изучение средиземноморской античной цивилизации.

Ключевые слова: античная (классическая) археология, антиковеды, Львовский университет, кафедра классической археологии, греко-римская культура, раскопки.

Стаття надійшла до редколегії 15.05.2014

Прийнята до друку 20.06.2014